

VARAZDAT MARTİROS HARUTYUNYAN'IN* ANLATTIKLARI
(1909, VAN DOĞUMLU)

Van Şehri'nin Aygestan Mahallesi'nde Çağlıpoğan'da doğdum. Annem bana şöyle derdi : "her sonbaharda birini yuvarlıyorduk", yani çocukları oluyormuş. Annemin ve babamın dördü erkek, üçü kız yedi çocuğu vardı.

Biz Çağlıpoğan'da ataerkil düzenin egemen olduğu bir evde yaşıyorduk. Sokak tarafında Zatik ninem yaşıyordu; o evini terk etmek istemedi ve şehit oldu. Bir tarafta amcalarım, diğer tarafta ise dayılarım yaşıyorlardı. Ama asıl hatırlanmaya değer olan bahçelerimizdi. Amcam Ter Artinents Harutyun çiçek yetiştiriyordu. Kimin evinde mutluluk veren bir olay cereyan etse, gelip ona çiçek götürürlerdi.

Babam İstanbul'a gurbete gitmiş, terzilik öğrenmiş ve Van'a dönmüştü. Biz huzur içinde, mutlu ve yaratıcı bir yaşam sürüyorduk.

1915 yılında Van'da cereyan eden olayları hatırlıyorum. 7 Nisan'da Ermeni İsyanı başladı; bu isyan 4 Mayıs'ta zaferle sonuçlandı. Türkler çok vahşiydi. Tanınmış birçok Ermeni aydınını önceden hapsedmişlerdi. Bunların arasında Arşavir Solakhyan ve arkadaşları da vardı. Türkler onların hepsini öldürmüştü. Silah sesleri çoğunlukla Kağakamec'den ve Aygestan'dan geliyordu. Bizimkiler sınırlı sayıda fişekle binlerce düzenli Türk askerine karşı dövüşüyorlardı. Türkler Rus ordularının geldiğini duyup kaçtılar.

Rus ordularının güttüğü siyaset gereği mecburen geri çekildik. Annemin ve ablamın ekmek pişirdiklerini hatırlıyorum. Annem eşyalarımızı yerleştireceğimiz heybeleri hazırlıyordu.

Khaçpoğan Sokağı'ndan çıktık. Varımızı yoğumuzu bir ineğin sırtına yüklemiştik. O inek kendisi için alışılmadık o yükü sırtından atıp kaçtı. Mecburen eşyalarımızı sırtladık ve Van'ı terk edip Berkri'ye doğru gittik.

Bandimahi Köprüsü'nden geçerken Vanlılar çok kayıp verdiler. Köprü dardı, bu o kadar acı bir durumdu ki; birçok insan çocuklarını nehre atmak zorunda kalıyordu.

En şiddetli çarpışmalara biz Berkri yakınlarında şahit olduk. Rus birlikleri çocukları Rus arabalarına bindirmişlerdi; o zaman Ermenileri katletmek için kiralanan Kürtler ise bize saldırdılar. Arabalar devriliyor, çocuklar suya düşüyordu ve bize eşlik eden Rus askerleri vadinin girişini açmak için Kürtleri vadinin giriş noktasına kadar sürdüler. Onlar Kürtleri sürüp, vadinin girişini açtılar ve geri döndüler. Beni bir arabanın içine oturtmuşlardı. Yolda, Iğdır'da konakladık. Bazıları : "açız, ekmek isteriz" diye şikâyet ettiler.

Aras Nehri'ni geçtik. Göçmenler Eçmiatsin'in duvarlarının dibine dolmuştu ve tifüs salgınından dolayı günde yüzlerce insan ölüyordu. Durum çok vahimdi. Evler bile hastaneye dönüştürülmüştü. Ağabeyim Gurgen öldüğünde, ölüleri, gece vakti götürüp toplu mezarlara

gömmek üzere, tahtaları üstüste dizer gibi birbirlerinin üzerine dizdiklerini gördüm.

Babam bizim de öleceğimizi görünce bizi toplayıp Tiflis'e götürdü. Amcamlar, Ter Harutyunyanlar kendi aileleriye birlikte ordaydılar; onlar 1896 olaylarından sonra göç etmişlerdi. Ben, annem, babam, Araksi'nin babası olan ağabeyim Artsrun Harutyunyan birlikteydik. Bizi Aramyan Hastanesi'ne yerleştirdiler. Babam orda Tifüs'ten öldü.

Kendimizi yetimhanede bulduk. Ben, ablam ve ağabeyim, müdürlüğünü Hovhannes Tumanyan'ın yaptığı, Ermeni Hayırseverler Genel Birliği'nin yetimhanesi'nde büyüdük; o üç çocuğu kendine evlat edinmişti: geleceğin şairi Vağarşak Norents, yazar Norayr Dabağyan ve Mihran Tütüncüyan. Yetimhane Tiflis'in Tsiranavor Manastırı'nın avlusundaydı. İnanç ziyaretçileri kurban kesiyorlardı ve biz bu sayede besleniyorduk; ama sonra durum zorlaştı.

Ermenice hocamız Tserun Torgomyan "Hambavaber" dergisini yayımlıyordu; derginin Mart 1916 sayısında yetimhanemizdeki çocukların tam listesi yayımlanmıştı. Ben orda 204 numaralı yetim olarak gözüküyorum; yedi yaşındayım, ağabeyim dokuz, ablam on bir yaşında. Hangi gün doğduğum belli değildi; ben doğum tarihim 29 Kasım olarak yazdım; bu Ermeni Halkının yeniden doğduğu gündü.

Yetimhanedeki durum çok kötüleşti. Ben ve ağabeyim Artsrun yarı aç halde yetimhaneden kaçtık; yakınlarımızın yanına geldik. Amcam bize : "Çocuklar kime güvenip de geldiniz?" dedi.

Türkler bizi kesmediler; ama göçten sonra 9 kişilik ailemizden sadece ben, annem ve ağabeyim hayatta kalabildik.

Ben sokaklarda ayakkabı boyadım; su sattım; sigara sattım. Gömleğim yoktu. Annem okula gitmem için şemsiye kumaşından bana bir gömlek dikti. Ama ayağımdaki pabuçların ikisi de aynı ayak içindi. Ben de : "Ben bu şekilde okula gitmem" dedim. Ağabeyim akşam kalkıp ayakkabılarımı düzeltti ve o ayakkabıları giydim.

Tiflis'te Tigran Nazaryan'ın yemekhanesi vardı; muhacirlere orda yemek veriyorlardı. Bahçesinde de ahşap bir tiyatro vardı ve muhacirlere orda sahnenin üstünde yerde uyuyacak yer veriyorlardı. Görünüşe göre, Felaket'ten kurtulan Vanlılar arasında Ermenistan'dan gidip Van'ı görme fırsatını elde edebilen tek talihli bendim.

Vasपुरakan Yurttaşlar Derneği tarafından Van-Vasपुरakan kafilesi oluşturuldu; 31 kişilik kafileden sadece ben Van'da doğmuştum. Van, Milat'tan önce 9. Yüzyılda kurulmuş olan Tuşpa Şehri'nin üzerine inşa edilmiştir.

Biz Van'da 4 gün kaldık. Van Kalesi'ne çıktık. Hüzünlü anlar yaşadık Van'da. Hiçbir kilise kalmamıştı. Van yeni bir şehre dönüşmüştü; orda 170.000 kişi yaşıyordu. Bizim zamanımızda Van nüfusu 35-40 bindi; bunların büyük bir kısmı ise Ermeniydi.

Felaket, şimdi tarihi anıtlarımızın yok edilmesi şeklinde devam ediyor.

* Emektar mühendis. EC UBA akademisyeni, "Vasporakan" Yurttlık Cemiyeti'nin onursal başkanı.